

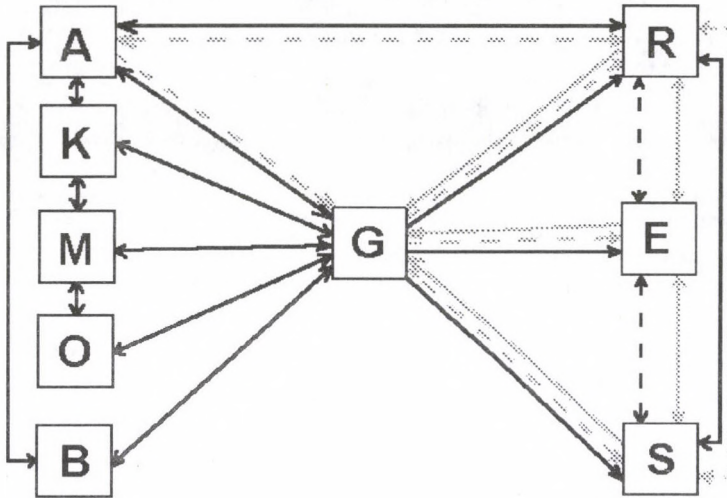
FONETIKAI JELENSÉGEK EGY KÉTÉVES GYERMEK NYELVÉBEN

Kovács Andrea
MTA Nyelvtudományi Intézete

Bevezetés

A hazai gyermeknyelvi irodalom túlnyomó többsége egy-egy gyermek nyelvi fejlődéséről kíván képet nyújtani. E tanulmány is kapcsolódik ehhez a hagyományhoz abból a szempontból, hogy egyetlen megfigyelt gyermek a vizsgálati személy, ellenben célja nem az, hogy általános nyelvi fejlődésrajzot adjon, hanem egy adott időszak hang-állományát és fonetikai jellegzetességeit kívánja bemutatni és rendszerezni. A vizsgálati módot a korábbi kutatások már igazolták (Ronjat 1913; Pavlovich 1920; Leopold 1949; Imedadze 1960; S. Meggyes 1971; Kassai 1981; Gósy 1984). Az egyes gyermekek egyéni nyelvi fejlődése között tapasztalt óriási eltérések ellenére kimutathatóak általános tendenciák.

A tanulmányban fiam, G. kétéves kora körüli nyelvállapotát kívánom analizálni. A részletes elemzés előtt ki kell térni G. nyelvi környezetére (l. ábra), ami a nyelvelsajátítás háttéréül szolgál. G. sajátos nyelvi környezetben, két nyelv állandó hatása alatt fejlődik. Helyzete azért mondható sajátosnak, mert környezetében mindenki beszél magyarul, lengyelül azonban csak négy személy (R., A., E., S.), s közülük rendszeres kommunikációra csupán hárman használják a lengyelt (R., E., S.), G.-vel pedig csak az apa áll mindennapos verbális kontaktusban lengyel nyelven. A szülő-gyermek kapcsolat kommunikációs stratégiája a Ronjat-séma szerinti "egy személy - egy nyelv" alapelv, vagyis R. lengyel irodalmi köznyelven, A. magyar irodalmi köznyelven beszél N. G.-hez. Magyar környezetben R. lengyelül, a környezet pedig magyarul érintkezik a gyermekkel. Ugyanez a stratégia érvényesül a G.-E. és a G.-S. interakciók során (vö. l. ábra).

I. ábra
N.G. nyelvi környezete

Jelmagyarázat:

A. - anya; R. - apa

K. - anyai nagypapa (csak magyarul érintkezik N. G.-vel)

M. - anyai nagymama (csak magyarul érintkezik N. G.-vel)

O. - anyai nagynéni (csak magyarul érintkezik N. G.-vel)

B. - bölcsődei közösség (N. G. 0;11 kora óta bölcsődébe jár, ahol csak magyarul érintkeznek vele)

E. - apai nagymama (csak lengyelül beszél N. G.-hez)

S. - apai nagynéni (csak lengyelül beszél N. G.-hez)

Magyar verbális megnyilatkozás: fekete szín

Lengyel verbális megnyilatkozás: szürke szín

Gyakori (általános) alkalom: folytonos vonal

Ritka (kivételes) alkalom: szaggatott vonal

A nyíl mindig a beszélőtől a hallgató felé mutat.

Ezek alapján G. nyelvi környezetének jellemzőit a következőkben lehet összefoglalni:

Szülők: az egyik szülő kétnyelvű, a másik egynyelvű, de jó szinten ismeri és beszéli a másik nyelvet is.

Szociális milió: a környezeti nyelv azonos az egyik szülő anyanyelvével.

Kommunikációs stratégia: a kétnyelvű szülő a nem-domináns nyelven, az egynyelvű szülő pedig az anyanyelven (domináns nyelv) érintkezik a gyermekkel.

A szülők egymás közti kommunikációs stratégiája: a környezeti (domináns) nyelven érintkeznek egymással.

N. G. nyelvi helyzetéről 2;0,16 korától 2;8,4 koráig rendszeres időközönként készített magnetofon-felvételek segítségével rögzítettem adatokat. (Az életkor megadásánál a gyermeknyelvi szakirodalomban szokásos jelölést használom.) G. a vizsgálat kezdetén a szómondatok szintjén, az önálló beszédprodukciónak kezdeti szakaszában volt. Artikulációja pontatlan, néha bizonytalan, megnyilatkozásai gyakran kevésbé érthetőek. Az időszak végére G. az önálló beszéd jóval magasabb fokán állt: magyarul grammatikailag hibátlan összetett mondatok generalizálására is képes volt, lengyel nyelvi beszédprodukciónak azonban a megfigyelés utolsó fázisában is csak a holo-frázisok, a spontán vagy provokált ismétlések, illetve kisebb részben a telegrafikus közlések szintjén stagnált. Mindennek ellenére valószínűnek tűnik, hogy G. tudatában a két nyelv egységes gondolkodási bázist alkot, ezért az elemzés vezérfonalát nem a nyelvek különbözősége adja, hanem a fonetikai jelenségek vizsgálata.

A megfigyelt időszakra, illetve időszakban G. nyelvében már jó-részt kialakult a magyar és a lengyel fonémarendszer. A még hiányzó hangokat hanghelyettesítéssel pótolta. A hangrendszer viszonylagos kialakultsága ellenére is számos bizonytalanság, pontatlanság, az egyes hangok nagyszámú artikulációs variációja fordult elő. Ezek a jelenségek, valamint a hanghelyettesítések egyes típusai nagyjából megfelelnek a gyermekkori fiziológiás (Vértes 1956) és nem fiziológiás beszédhibák bizonyos fajtáinak (Montágh 1993).

1. Magánhangzók

1.1. Hangállomány

A magánhangzókat G. viszonylag tisztán ejtette, csupán néhány hang képzése okozott gondot a megfigyelés első felében. Így ebben a

periódusban hangállománya - elemszámát tekintve - nem egyezett meg a köznyelvvél: hiányoztak a szájüreg elülső részében képzett, ajak-kerekítéses, középső és felső nyelvállású, rövid és hosszú magánhangzók, az [ø, ø:, y, y:]. A lengyel hangkészletből csak a veláris [i̯]* okozott néhányszor artikulációs problémát, ez azonban minden alkalommal átmeneti nehézségnek bizonyult, pl. [buti~buti] 'cipő'. Minden magánhangzóra szinte kivétel nélkül érvényes, hogy a nyelvállást tekintve meglehetősen széles képzési területen realizálódtak. Különösen jellemző volt ez az illabiális palatális hangokra.

1.2. Hangtani jelenségek

Állandó jelenség volt a magánhangzók időtartamában való ingadozás (vö. S. Meggyes 1971). A hangok időtartam-változásaiban szerepet játszott az adott szóforma intonációja. Nevezetesen a hangsúly, a hanglejtés, a dallamvezetés bizonytalanságát a (többnyire szóvégi) magánhangzó hosszúságának megváltoztatásával próbálta ellensúlyozni, illetve intonációs hibáit korigálni. Kérés, óhaj kifejezésekor jellemző volt az utolsó magánhangzó erőteljes megnyújtása, pl.: [hinto:] 2;0,25 'hintázni szeretnék', [teje:] 2;0,18., 2;2,6 'kérek teát', [hus'i:] 2;1,1 'husit kérek vacsorára', [in:i:] 2;0,18 'Szomjas vagyok, kérek inni'. Ez a jelenség még a nyelvileg hosszú magánhangzókat is érintette. Ilyenkor a hosszú magánhangzó időtartama a szubjektív megítélés szerint a kétszeresére is megnőhetett, pl.: [zi:z] 2;1,5 'víz', [e:n] 2;2,12 'én akarom csinálni'.

A magánhangzó-rövidülés gyakran azt jelezte, hogy nagyon határozottan, "ellentmondást nem tűrve" jelentett ki valamint. Ilyenkor a rövid magánhangzót még rövidebben ejtette ki, pl.: [t'yt'] 2;0,16 'ülj le = csücs', [jo] 2;2,17 'jó', [enim] 2;3,24 'enyém'.

Ez a jelenség természetesen elsősorban a holofrázisokat jellemezte. A szerves mondatok általánossá válása után a jelenség gyakorisága nagymértékben csökkent, ami azt jelzi, hogy a nyelvi elemek és eszközök funkciója nagyon rugalmasan változik a gyermek nyelvi fejlődésével párhuzamosan. A gyermek már felismeri bizonyos nyelvi elemek, formák szükségszerűségét a beszédben, s ha azt ő még nem képes hibátlanul realizálni, egy másik nyelvi eszközzel helyettesíti

vagy ezen eszköz segítségével tökéletesíti a rendelkezésére álló nyelvi alakzatot (vö. Kassai 1979).

A magánhangzókkal kapcsolatos egyéb jelenségek a gyermeknyelvi irodalomból ismert módon jelentkeztek, ezért részletes elemzésükkel e tanulmány nem foglalkozik, csupán - a teljesség kedvéért - megemlíti és néhány példával illusztrálja azokat. Jellemző volt bizonyos magánhangzóknak a köznyelvinél zártabb ejtése. Ez a változás elsősorban a palatális illabiális hangokat érintette: [ni:mɔ] 2;0,16 'néma', [dajita] 2;2,2 'daleko=messze', [nehi:z] 2;0,18 'nehéz'. Az /e/ fonéma gyakran az alsó, illetve legalsó nyelvállású, nyíltabb képzésű magánhangzóban realizálódott (vö. Gósy 1984 is): [tæt:o:] 2;1,1 'kettő', [k^hæj] 2;2,18 'kell', [hæjipot:ej] 2;3,5 'helikoptert', [ig^hæn] 2;4,2 'igen'. Előfordult, hogy veláris helyett palatális magánhangzó jelentkezett: [hændos'] 2;0,16 'hangos', [hæjo:] 2;2,7 'halló'. E két szóban a magánhangzó nyíltabbá válása is megfigyelhető: [ɔ] > [æ]. Érdekes azonban, hogy - a hanghelyettesítés révén - azonos beszédhangokból felépülő lexéma, a "hajó" sohasem fordult elő ebben a variációban, vagyis a "hajó" [ɔ] hangja sohasem palatalizálódott. E jelenség mögött két ok feltételezhető. Egyrészt a "halló" képzését befolyásolhatta a szintén ismert "helló" szó hangalakja. Másrészt elképzelhető, hogy G. így próbálta ösztönösen elkerülni a homonimák kialakulását. Néhányszor előfordult a lengyel hangrendszer felső nyelvállású veláris illabiális magánhangzójának, az [ɨ]-nak megfelelő palatális párjával történt helyettesítése: [buti] 2;0,16 'buty =cipő', [toji] 2;4,24 'tory = sínek', [vadoni] 2;5,8 'wagony = vagonok', [du:zi] 2;4,24 'duzy = nagy'. Itt nem zárható ki a magyar nyelv hatása. A megfigyelés első felében állandó jelenségnek számított, de gyakorlatilag mindvégig jellemző maradt a palatális hangok velárisal való helyettesítése. Elsősorban a problémát okozó [y], [y:], [ø], [ø:] esetében fordult elő: [ɛ:do:] 2;0,17 'erdő', [jepujo:] 2;6,17 'repülő', [dojod] 2;6,18 'dörög', [hu:to:] 2;7,8 'hűtő'. A labiális - illabiális párok felcserélésére csak ritkán került sor: [pət'es'] 2;7,0 'pöttyös', [hændos'] 2;0,16 'hangos'. A gyermeknyelvi szakirodalomban ismert [ɔ] > [a] hangváltozásra is volt példa: [japa:tot] 2;6,21 'lapátot', [mada:jot] 2;4,20 'madárot = madarat' (S.

Meggyes 1971; Gósy 1984). A tárgyalt jelenségek összefoglalásául ismertetem G. fonémaállományát és azt, hogy az egyes fonémák mely beszédhangokban valósulnak meg:

/ɔ/ > [ɔ], [a], [ɔ:], ([o])	/o/ > [o], [o:]
/a/ > [a]	/o:/ > [o:], [o]
/a:/ > [a:]	/ø/ > [ø], [o]
/e/ > [e], [æ]	/ø:/ > [ø:], [o:]
/e:/ > [e:], [i:], [ei], [ie]	/u/ > [u]
/i/ > [i]	/u:/ > [u:]
/i:/ > [i:]	/y/ > [y], [u]
/î/ > [î], [i]	/y:/ > [y:], [u:]

A magánhangzókkal kapcsolatos fonetikai jelenségek között meg kell még említeni az illeszkedés néhány hibáját, amely végigkísérte ugyan a megfigyelés egész időszakát, de rendkívül ritkán fordult elő. Mindössze két névszói helyhatározóragot érintett: *-nál, -nél, -hoz, hez és -höz*. A szavak hangrendje a tévesztés szempontjából közömbösnek tűnik: [*tatus'hez*] 2;3,25 'tatushoz = apuhoz', [*bo:ts'ina:j*] 2;3,10 'bölcsiné!', [*de:dihoz*] 2;5,14 'dédihez'.

2. Mássalhangzók

2.1. Hangállomány

A mássalhangzók hibátlan képzése a beszédelsajátítás folyamán általában sokkal több gondot okoz, mint a magánhangzóké (vö. S. Meggyes 1971; Gósy 1984). Ez G. esetében sem volt másként. A megfigyelt időszak adataiban az artikulációs megoldás alapján a mássalhangzók három csoportját lehetett elkülöníteni:

a) Képzési nehézséget nem okozó hangok, amelyek a hanghelyettesítésekben nem fordulnak elő: [b], [p], [f], [m], [n]*, [p], [t], [h]*, [j]*. (A csillaggal jelölt hangok helyettesítésére elvétve akad példa a mintanyagban, de szisztematikus helyettesítési rendszert nem alkotnak, előfordulásuk alkalmi artikulációs pontatlanság.)

b) Artikulációs pontatlansággal realizált hangok, amelyek a hanghelyettesítésekben gyakran előfordulnak: [dʒ], [ʃ], [s], [v], [z], [ʒ]. Az alveoláris centrális spiránsok képzésében az életkorra jellemző fizioló-

giai pöszesség jelentkezett, amely a [ɕ] artikulációjára is hatással volt: [ɕʰ].

c) Kizárólag helyettesítő hanggal realizált hangok: [j], [l], [nʰ], [r], [c]. Az adatgyűjtés megkezdésekor ide tartoztak még a [ts], [tʃ], [g], [k] hangok.

2.2. Hangtani jelenségek

A nehézséget okozó mássalhangzók helyettesítése nem mutatott jelentős eltérést az egynyelvű magyar gyermekek beszédprodukciónál megfigyelt jelenségektől (vö. Vértes 1963; Mikes 1966; S. Meggyes 1971; A. Molnár 1978; Gósy 1978, 1979). Tekintettel a bőséges szakirodalmi háttérre itt csupán N.G. fonémaállományát és a fonémák beszédhang-realizálódását ismertetem:

/b/ > [b]	/p/ > [p], egyszer: [b]
/d/ > [d]	/t/ > [t], ritkán: [d], [p]
/ɟ/ > [dʰ]	/c/ > [t]
/g/ > [g], [d], [gʰ]	/k/ > [k], [t], [kʰ]
/z/ > [sʰ], [z], ritkán: [d]	/s/ > [sʰ], [h], ritkán: [j]
/ʒ/ > [ʒ], [z]	/ɕ/ > [dʰ], [ɕʰ]
/j/ > [j]	/h/ > [h]
/X/ > -, [h]	/ts/ > [tʰ], [sʰ], [ts]
/tʃ/ > [tʰ], [sʰ], [tʃ], [tsʰ]	/tsʰ/ > [tʰ], [sʰ], [tsʰ]
/m/ > [m]	/n/ > [n], ritkán: [m]
/nʰ/ > [n], ritkán: [j]	/β/ > -, [j]
/r/ > [j], ritkán: [β], [h], [n]	/ɕʰ/ > [dʰ], [ɕʰ]
/ʃ/ > [j], [sʰ], ritkán: [n], [j]	
/l/ > [j], ritkán: [h], [v], [n], [m]	
/v/ > [v], [β] ritkán: [j], [h], [z], [m]	
/f/ > [f], ritkán: [j], [h], [t], [v]	

2.2.2. Mássalhangzó-kapcsolódások

A mássalhangzó-kapcsolatok a megfigyelt időszakban már sok esetben nem okoztak kiejtési problémát. Erre elég néhány példát idézni: [hɔndosʰ] 2;0,16 'hangos', [dɔjɔmb] 2;3,17 'galamb', [embej] 2;2,7 'ember'. Két mássalhangzó szóbelseji vagy szóvégi pozícióban történő találkozásánál nem jelentkezett a beszédhangok kiejtési nehézsége, azon-

ban a fonotaktikai struktúrában változás történt. Az artikulációs problémát jelentő mássalhangó-torlódások feloldását G. négyféleképpen valósította meg.

a) Az egyik mássalhangzó teljes elhagyása és a másik mássalhangzó egyidejű megnyúlása:

C1C2 > C1:

C1C2 > C2:

Ezekben az esetekben jellemző a képzési nehézséggel járó hang elhagyása, valamint az a szabályszerűség, hogy a megmaradt mássalhangzó megnyúlik. Példák: [mad:a] 2;1,19 'Magda', [fyt:e] 2;3,29 'füstje', [ɔb:ɔt] 2;7,23 'ablak', [d'ejet:] 2;4,24 'gdzie jest = hol van', [dob:e] 2;6,26 'dobrze = jól van', [mekfot:ɔm] 2;8,0 'megfőtám', [n'it:i] 2;7,4 'nyisd ki', [mon:em] 2;2,1 'most nem', [mɔn:o:] 2;0,16 'magnó', [fyt:ɔj] 2;8,0 'füstöl', [pit:ɔ] 2;5,1 'Pista', [hit:is'] 2;0,16 'hisztis', [hot:ɔ] 2;1,29 'hozta'.

b) Az első mássalhangzó teljes elhagyása és a megelőző magánhangzó egyidejű megnyúlása:

VC1C2 > V:C2.

A mássalhangzó-torlódás ilyen feloldása két hang esetében volt jellemző. Az egyik az [r] + mássalhangzó, a másik az [l] + mássalhangzó hangkapcsolat. Ezekben az esetekben minden alkalommal a kritikus képzésű hangok, a likvida és a tremuláns estek ki az artikuláció során, s minden esetben a V1 pozícióból. A V1 pozíció előtt álló magánhangzó pedig megnyúlt, vagy nyelvileg hosszú volt. Ez a jelenség néhány magyar nyelvjárásban is ismeretes. Példák: [to:to:dmeg] 2;7,4 'kóstold meg', [mekpɔ:ba:jom] 2;8,4 'megpróbálok', [to:na:zok] 2;8,3 'tornázok', [s'ɔ:pit] 2;6,5 'szörpit', [tamvaj] 2;5,17 'tramvaj = villamos', [minda:t] 2;2,7 'mindjárt', [tø:te:t] 2;5,4 'körtét', [ɔ:tsɔ] 2;7,3 'arca', [bejefe:t] 2;7,3 'belefért', [βo:t] 2;2,2 'volt', [bø:ts'ibe] 2;3,28 'bölcsibe', [bo:dod] 2;2,7 'boldog', [s'ikejy:t] 2;3,30 'sikerült', [ts'ina:s'] 2;4,8 'csinálsz', [med'o:du:t.] 2;7,23 'meggyógyult', [do:dozot:] 2;7,23 'dolgozott', [uto:s'o:t] 2;7,23 'utolsót', [kija:ndu:ni] 2;6,13 'kirándulni', [kos'o:tɔm øs'e] 2;6,19 'koszoltam össze', [jɛø:tøzøt:] 2;6,25 'leöltözött', [bes'a:ni] 2;7,1 'beszállni', [fɛja:t] 2;7,3

'főállt', [e:bu:tɔm] 2;7,3 'elbújtam', [ejhy:t] 2;7,8 'elhűlt', [to:ni] 2;7,11 'tolni', [bepɔt:o:ni] 2;8,0 'bekapcsolni', [n'u:hɔts] 2;8,0 'nyúlhatsz', [pɔt:o:d] 2;8,2 'kapcsold', [mekso:go:ni] 2;8,4 'megszagolni', [fɔgo:mɔm] 2;8,4 'fogalmam'.

c) A mássalhangzó-torlódás "összeolvadásos" feloldása:

C1C2 > C3.

Ebben az esetben egy harmadik mássalhangzó helyettesíti az eredeti két mássalhangzót. Ez a jelenség erősen emlékeztet a "felnőtt" köznyelv hangtani törvényére, az összeolvadásra. A két (vagy több) - képzési nehézséget okozó - hang kapcsolódásakor (pl.: -rg-, -gr-, -rk-, -kr-, -tr-, -fr-) az egyik hang kiesik, a másik pedig helyettesítő hang formájában realizálódik. Példák: [pɔjɔnt] 2;3,16 'Trabant', [te:toto:] 2;0,17 'krém túró', [ɔt:itɔ] 2;1,22 'Afrika', [tid:is'] 2;1,22 'tigris', [fɔ:tɔs'] 2;0,16 'farkas', [tɔ:tɔ] 2;1,15 'tarka', [fɔ:tɔ] 2;1,15 'farka', [me:des'] 2;2,7 'mérges'.

Feltűnő, hogy e hangkapcsolatok egyik eleme minden esetben az [r]. Mivel ez az egyik legnehezebb képzésű hang a magyarban, természetes, hogy a mássalhangzó-torlódás feloldásakor ez esik ki. Az adatok az anyaggyűjtés kezdeti fázisából valók, amikor a [k] és a [g] (e hangkapcsolatok gyakori elemei) artikulációs problémát jelentettek (még VCV helyzetben is), ezért ezeket a hangokat G. a szokásos helyettesítő hangokkal realizálta. Ezt a jelenséget egyéb hangváltozás is kíséri. Nevezetesen vagy a mássalhangzó, vagy a megelőző magánhangzó megnyúlása. Éppen ezért ez a harmadik, c) típus csak bizonyos korlátokkal fogadható el önálló kategóriának, hiszen magában hordozza mind az a), mind a b) típus jellemzőit.

A c) megkülönböztető kritériuma a következő: egyszerre kell megvalósulnia a mássalhangzó-elhagyásnak és a hanghelyettesítésnek. Ennek pedig szükségszerű kísérőjelensége - természetesen a fonetikai pozíciótól függően - valamelyik hang időtartam-módosulása.

d) Kötőhang-betoldás, illetve nyílt szótag ejtésére törekvés:

C1C2 > C1VC2

A mássalhangzó-torlódás feloldásának ez a módja a megfigyelt időszak második periódusában volt jellemző. Elsősorban toldalékolt szóala-

kokban fordult elő. A kötőhang betoldásával párhuzamosan a szótó mozgó magánhangzója nem esett ki, vagy a köznyelvi normától eltérő kötőhanghasználat jelentkezett: [bokojojt] 2;6,12 'bokrot', [bokojojokot] 2;6,12 'bokrokat', [epejes'] 2;8,1 'epres', [epejet] 2;6,5 'epret', [s'a:tojot] 2;7,29 'sátrat', [s'ɔjɔdot:] 2;7,13 'szaladt', [pistojojt] 2;8,2 'pisztolyt', [fyjɔdɔt:] 2;7,30 'fürdött', [busot] 2;5,27 'buszt'.

2.2.3. Hangelhagyás

Ez a jelenség főleg a megfigyelés kezdeti időszakában fordult elő, s elsősorban az abszolút szóeleji és az abszolút szóvégi hangokat érintette: [mos'] 2;1,27 'most', [hide] 2;1,2 'hideg', [tati] 2;3,15 'statek = hajó', [me:] 2;7,23 'még', [maju] 2;5,24 'Maluch = Kispolski', [minda:j] 2;2,5 'mindjárt', [mej] 2;6,12 'mert', [ɔjud':a:] 2;5,18 'aludjál', [a:z] 2;0,16 'ház', [ho:j] 2;0,16 'hold', [eɲe] 2;7,9 'tenger'. Előfordult, hogy több hangból álló szóvégeket is elhagyott: [je:zu] 2;1,28 'Jézuska', [bits'i] 2;5,12 'bicikli', [mɔ], illetve [ma] 2;0,16 'maci', [babu] 2;3,1 'babunia = nagyí'.

A szóbelseji szótagok valamelyikének eliminációja a későbbi időszak jellegzetessége volt, amikor a szavak toldalékolásával már hosszabb hangsorok alakultak ki, s ezek artikulációja nehézséget okozott: [betɔt:e] 2;5,9 'bekötözte, bekötötte', [kin'it:ɔm] 2;5,27 'kinyitottam', [kiɔntem] 2;6,23 'kiöntöttem', [beyt:em] 2;7,8 'beütöttem', [butɔs'a:t] 2;7,9 'butaságot', [s'e:ta:jom] 2;7,26 'sétáltatom', [tɔvet:ø] 2;8,4 'következő', [tutut:ɔm] 2;5,28 'kukucsáltam', [ejyt:e] 2;7,29 'elütötte'.

2.2.4. Mássalhangzó-rövidülés

A mássalhangzó-rövidülés ritka jelenségnek számított, csak szórványosan fordult elő, s általában alkalmi artikulációs pontatlanságnak minősíthető: [tɔzetɔ] 2;1,5 'kazetta', [e:tit] 2;1,5 'és itt', [hæjo:] 2;2,7 'halló', [it] 2;2,7 'itt', [o:t] 2;2,10 'ott'.

2.2.5. Hasonulások

G. nyelvében a hasonulások a magyar nyelv szabályainak megfelelően alakultak. A tipikusan gyermeknyelvi jelenség, a nem szom-

szédos hangok hasonulása, vagyis a távhasonulás (Kassai 1978; Gósy 1978) is a G. nyelvhasználatát jellemző hangtani sajátosságok közé tartozott. A távhasonulással létrejött alakok fonetikailag jóval differenciálatlanabbak, mint köznyelvi megfelelőjük, pl.: [mimɔmo:] 'villamos', [te:toto:] 'krémtúró' stb. Kassai adatai szerint a távhasonulás (a köznyelvi hasonulásoktól eltérően) általában előreható irányban következik be. G. anyagában azonban kb. egyenlő arányban fordulnak elő a regresszív, illetve a progresszív irányba ható változások. Példák regresszív hasonulásra: [mim:ɔmo:, mim:ɔmos'] 2;0,16., 2;1,9 'villamos', [jo:jo] 2;1,15 'forog', [e:tit:] 2;2,5 'és itt', [poja:j] 2;7,4 'pohár'; progresszív hasonulásra: [pepi] 2;0,26 'Peti', [te:toto:] 2;0,18 'krémtúró', [vɔninija:s'] 2;5,25 'vaníliás', [piŋviŋ] 2;7,28 'pingvin', [piŋviŋ ejni] 2;8,2 'pingvingelni = úgy járni a hálósákban, mint egy pingvin'. Általában a gyermek hangállományában régebben kialakult, tehát jobban megszilárdult hang indukálja a hasonulást.

2.2.6. Hiperkritikus ejtés

Több gyermeknyelvi tanulmány is beszámol arról a jelenségről (S. Meggyes 1971; Gósy 1979), hogy egy újonnan megtanult hang olyan hangok helyén is megjelenik, amelyekkel korábban a gyermek helyettesítette az adott (új) hangot. A túlgeneralizált képzés következtében "hiperkritikus" ejtés jelentkezik: [keŋej] 2;7,9 'tenger', [moko:j] 2;7,13 'motor', [kihoskɔ] 2;7,8 'ki hozta?', [ja:ke:kbo:j] 2;8,4 'játékból'. G. esetében a hiperkritikus ejtés kizárólag a korábbi k > t hanghelyettesítések helyén fordult elő. Ennek az ejtéssajátságnak jellemzően nyelvpszichológiai oka van. G. abszolút biztonsággal különböztette meg a [k] és [t] hangokat, de éppen a korábbi helyettesítés miatt az adott hangsorban jelentkező mássalhangzó fonémaértékében bizonytalanává vált. Mindez azt eredményezte, hogy néha a [t] helyén is [k] jelent meg (Gósy 1984 alapján).

Összegzés

A vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy a nyelvelsajátítás e korai fázisában a nyelvi interferencia-jelenség a beszéd fonetikai szintjén is megjelenik. G. esetében a magánhangzó-harmónia mint sajátosan ma-

gyar nyelvi szabály alkalmazását a második nyelv eltérő nyelvi-fonetikai rendszere valószínűleg befolyásolja. A gyermeknyelvi szakirodalomban alig akad példa a magánhangzó-illeszkedés elmaradására (Kenyeres 1928; S. Meggyes 1971), vagyis az egynyelvű magyar gyermekek beszédtevékenységét e sajátosság nem jellemzi. Feltehetően a két nyelv hatásának tudható be G. fonémaállományának és beszédhang-realizációjának sajátos alakulása is. Így például az egynyelvű magyar gyermekek hangkészletében viszonylag későn, a legutoljára elsajátított beszédhangok egyikeként jelenik meg a [dʒ], a vizsgált gyermek esetében ez azonban jóval korábbi, s (eleinte) ez volt az egyetlen olyan affrikáta, amely nem kizárólag helyettesítő hanggal realizálódott. A többi affrikáta ugyanakkor - az artikulációs "megoldást" tekintve - egy másik csoportba tartozott. Az elemzések alapján valószínűnek tűnik, hogy a kétnyelvű gyermek beszédének hangtani sajátosságait - mindkét használt nyelv esetében - a hasonló megoldási stratégiák jellemzik, azaz nem az egyes nyelvek fonetikai különbözősége a meghatározó.

Megjegyzés: Nyomdatechnikai okokból a gyermeknyelvi adatok átírásában a következő megfeleléseket alkalmaztuk: a veláris, felső nyelvállású, illabiális magánhangzó=î; a köznyelvi palatális, alsó nyelvállású, illabiális magánhangzó az *erdő* szó átírásában=ε; a felső vessző a palatalizáltságot jelzi.

Irodalom

Gósy Mária: Hangtani és szótani vizsgálatok hároméves gyermekek nyelvében. NytudÉrt. 119. Akadémiai Kiadó. Budapest 1984.

Gósy Mária: Szavak és todalékok hangalaki jellemzői a gyermeknyelvben. Magyar Fonetikai Füzetek 2. Budapest 1978.

Kassai Ilona: A hangsúly kialakulása a gyermeknyelvben. Magyar Fonetikai Füzetek 7. Budapest 1981.

Kassai Ilona: Az intonáció szerepe a gyermeknyelvben. Magyar Fonetikai Füzetek 3. Budapest 1979.

Kassai Ilona: Távhasonulás a gyermeknyelvben. Nyelvtudományi Közlemények 83. Budapest 1981.

Kenyeres Elemér: A gyermek beszédének fejlődése. Studium Kiadó. Budapest 1928.

Lengyel Zsolt: A gyermeknyelv. Gondolat. Budapest 1981.

Leopold, W.: Speech development of a bilingual child. Northwestern University Press. Evanston 1949.

S. Meggyes Klára: Egy kétéves gyermek nyelvi rendszere. NytudÉrt 73. Akadémiai Kiadó. Budapest 1971.

A. Molnár Ildikó: A hanghelyettesítés típusai a gyermeknyelvben 18-22 hónapos kor között. Magyar Fonetikai Füzetek 1. Budapest 1978.

Montágh Imre et al.: Gyakori beszédhibák a gyermekkorban. Tankönyvkiadó. Budapest 1993.

Pavlovich, M.: Le language enfantin. Champion. Paris 1920.

Ronjat, J.: Le development du language observé chez un enfant bilingue. Champion. Paris 1913.

Vértés O. András: A beszédhibákról. Nyelvőr Füzetek 5. Akadémiai Kiadó. Budapest 1956.